

23. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 376. – Спр. 46.
24. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 736. – Спр. 215.
25. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 768. – Спр. 18.
26. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 768. – Спр. 413.
27. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 791. – Спр. 15.
28. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 849. – Спр. 32.
29. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 880. – Спр. 208.
30. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 885. – Спр. 8.
31. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 955. – Спр. 11.
32. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 1. – Спр. 4216.
33. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 6. – Спр. 502.

Тащиенко В.С. Семья православного приходского духовенства Киевской епархии в XIX – начале XX в.

В статье рассматривается семейный быт православного приходского духовенства Киевской епархии XIX – начала XX в. Сделана попытка проанализировать один из главных аспектов повседневной жизни – брачно-семейные отношения лиц духовного состояния, в частности, условия заключения браков, отношения между супругами, воспитание детей. Обращается внимание на семейное законодательство Российской империи. Выяснено, что безбрачие приходского духовенства воспринималась исключительно как негативное явление, браки заключались, как правило, внутри духовного сословия, часто из прагматических расчетов. Акцентируется внимание на семейном укладе.

Ключевые слова: православное приходское духовенство, Киевская епархия, брак, семья, консистория, Св. Синод.

Tatsiyenko V.S. Family life of the orthodox parish clergy of the Kyiv eparchy in the 19th – early 20th century.

The article deals with the family life of the Orthodox parish clergy of Kyiv Eparchy in the 19th – early 20th century. It presents the attempts to analyze one of the main aspects in daily life of the clergy that is marriage and family relations, children education and the conditions of marriage organizing in particular. The family law of the Russian Empire is paid attention to. It has been found that the celibacy of the parish clergy was perceived only as a negative phenomenon and as a rule marriages were often constituted between the members of the clergymen's families because of pragmatic reasons. Family lifestyle has been enlightened in the article.

Key words: the Orthodox parish clergy, Kyiv Eparchy, marriage, family, consistory, Saint Synod.

УДК 94(477.46)«18»

Ю.О. Яриун

ДОЗВІЛЛЯ УМАНСЬКОЇ ШЛЯХТИ У ХІХ СТ.

У статті досліджуються характерні особливості дозвілля шляхти міста Умані у ХІХ ст. в світлі мемуарної літератури та архівних джерел. Автором зроблено спробу змалювання його загальної картини з урахуванням різниці між дозвіллям щоденним та дозвіллям вихідних і святкових днів. Звернено увагу на відмінності між чоловічим, жіночим та дитячим дозвіллям. Показано вплив міста на специфіку дозвілля місцевої шляхти. Наголошено, що поразка польських національно-визвольних повстань призвела до посилення контролю над дозвіллям, його політизації та, як наслідок, до зміни його характеру.

Ключові слова: шляхта, ХІХ ст., мемуарна література, дозвілля, Умань, ярмарки.

Шляхта репрезентує еліту річпосполитського соціуму, котра визначалася високим рівнем станового самоусвідомлення. Безперечно, шляхта створила власну неповторну культуру життя та стереотипи поведінки, систему вподобань тощо. На наше переконання, здається можливим протиставляти шляхетську культуру культурі інших соціальних станів.

Особливості культури уманської шляхти досить яскраво відображені у мемуарній літературі А. Головцова [1], Н. Хмелевського [4], Е. Комаровського [5], Б. Познанського [9], А. Іванського [19], Т. Падаліце [21], А. Тарчевської [23].

Щоденники та мемуари (спогади, записки тощо) – унікальні історичні джерела, які несуть на собі печать епохи й індивідуальності та водночас презентують нам факти, що з якихось причин не знайшли відображення в офіційних документах конкретної історичної доби. Вони зберігають у собі «дух часу», коли історичні факти, образи чи особистості сприймаються на емоційно-психологічному рівні індивідууму – учасника чи свідка суспільних подій. Причини, які спонукали їх писати, були різними, але головне те, що вони таким чином намагалися зафіксувати в написаному тексті свою ідентифікацію в цьому минулому, власну роль в історичному процесі, намагаючись тим самим у такій формі відобразити суспільне життя періоду, в якому жили [6, с. 201].

Цінність мемуарів для історичної науки визначається їх конкретністю, здатністю відобразити особисте відношення автора до подій, в яких він брав участь. Але суб'єктивність і тенденційність мемуарів ускладнюють роботу дослідника [8], тому доцільно доповнити їх архівними матеріалами ЦДІАКУ [12; 13; 14; 15; 16] та ДАКО [2; 3], а також відомими працями П. Усенко [11], Т. Епштейна [18], К. Кабачинської [20], А. Пахоцької [22], присвяченими приватному життю поляків у XIX ст.

Щоб уявити собі картину дозвілля одного дня життя уманської шляхти у XIX ст. потрібно, в першу чергу, розпочати з визначення самого поняття. Отже, дозвілля – це вільний від праці час; час відпочинку [10, с. 347] (це може бути щоденний відпочинок, сон, заняття чим-небудь, відвідування концерту, подорож, свято, полювання).

Французький соціолог Й. Поль поділяє дозвілля на активне (перемикання на будь-яку діяльність, відмінну від тієї, що викликала втому, – їзда верхи, бесіда, полювання); творче (написання мемуарів, читання книг, формування власної бібліотеки, колекціонування тощо); пасивне (відносний спокій, відсутність активної рухомої діяльності): сон, розслаблення і т.д., та змішане [24].

Завдання дослідження:

- 1) визначити характерні особливості дозвілля уманської шляхти у XIX ст.;
- 2) охарактеризувати різницю між дозвіллям щоденним та дозвіллям вихідних та святкових днів; чоловічим, жіночим та дитячим дозвіллям;
- 3) вказати на зміни після польських національно-визвольних повстань, які призвели до трансформації дозвілля.

Історія уманської шляхти бере свій початок ще у XVI ст., коли Уманщина перейшла у відання Речі Посполитої, але особливо яскраво репрезентує себе у XVIII та XIX ст. з переходом у власність до могутнього польського шляхетського роду Потоцьких (1726 р.).

Ось що згадував Б. Познанський: «Місто Умань в кінці минулого і на початку цього століття було одним з найзначніших центрів місцевого шляхетсько-польського життя. Пишний двір багатого магната Ф. Потоцького, кілька визначених ярмарків, що мали велике значення для торгових відносин, нарешті знамените в той час василіанське училище, що служило місцем виховання шляхетської молоді, – все це в сукупності надавало велике значення для відродженої після гайдамацького погрому Умані. Завжди там було багато панів і всі вони так чи інакше тулилися до двору Потоцького, як одного з найвизначніших в той час представників недавно припиненої польської самостійності в тому краї» [9, с. 224-226].

Тому, відтворюючи загальну картину дозвілля уманської шляхти, потрібно врахувати, що на його характер впливав статус міста (центр повіту), проведення щорічних ярмарок та наявність на території міста Софіївського парку, а також те, що місто вже в XIX ст. можна було вважати студентським [12, арк. 39-40].

В 30-х рр. XIX ст. в Уманському повіті було нараховано 5 містечок, 151 селище, 46 поміщицьких родин, осіб чоловічої статі по всьому повіті: 58,647 селян, 2527 євреїв та 2378 шляхтичів (дані за 1827 р.) [12, арк. 3].

Як свідчать джерела, дозвілля шляхти в будні дні було досить одноманітним та монотонним. Картини побуту з життя Потоцьких підтверджують одноманітність проведення магнатами вільного часу, нудьгу, відсутність веселоців та інтересу до навколишнього [1, с. 14]. Описати один день з життя представника шляхти можна декількома словами: прокинулися, одягнулися, поснідали, погуляли в саду, чоловіки зайнялися поточними справами, жінки – рукоділлям (у випадку шляхтянок це один із способів зайняти свій вільний час), пообідали, поспали, а після сну шукали способів чим себе розважити до вечері. Як зауважує Т. Падаліце, в будні дні товариські контакти між шляхтою були досить слабкими або взагалі відсутніми. Приватні розваги організовувалися досить рідко і виключно в своєму колі. Натомість публічні розваги популярністю в середовищі багатой шляхти не користувалися, а якщо й організовувалися, то здебільшого у святкові дні [21, с. 18].

У вихідні дні дозвілля урізноманітнювалося походом до костелу та поїздкою в гості [13, арк. 3].

Дозвілля шляхти у святкові дні (свята, іменини, хрестини, ярмарки і т.д.) було досить видовищним, як на той час. Прикладом може бути святкування в Умані свята Петра й Павла 29 червня 1840 р., та іменин генерал-майора П. Фохта цього ж числа. Ще за декілька днів до свята в місто почали з'їжджатися поміщики зі своїми сім'ями з Уманського, Липовецького, Звенигородського та інших сусідніх повітів, а також Херсонської губернії та військових поселень. Так як погодні умови були сприятливі, то з'їзд шляхти був значним. Як запевняють місцеві жителі, з часів закриття василіанського училища (1834 р.) такого ще не було. Уманський стряпчий на власні очі бачив, проїжджаючи 28 червня через казенне село Бабанку, як в корчмі ночувало до 40 екіпажів з Херсонської губернії. Причиною з'їзду було гуляння в Царициному саді. А так як в цей день були іменини генерал-майора П. Фохта, то й у військових було масове веселе зібрання, в якому також брали участь польські сімейства [14, арк. 2]. Гулянки, концерт, відвідання театру продовжувалися ще 3 дні після свята.

Щодо театру, то він був облаштований в м. Умані ще за декілька років до цього з'їзду з дозволу місцевої влади. На Петрів день була представлена вистава трупкою з м. Балти, а концерт на скрипці давав приїзжий угорець Азберт в казенному домі. Після концерту були танці до ночі [14, арк. 3].

З'їзди в Умані такого типу відбувалися щороку, одного року більш масові, іншого – менш чисельні. Традиція цих з'їздів бере свій початок з часу заснування в Умані василіанського училища, з якого на свято Петра й Павла розпускалися учні на канікули, до яких приїздили батьки, і всі разом гуляли протягом декількох днів (ця традиція збереглася й після закриття училища).

Доречі, студентське дозвілля також мало свої особливості. Зі спогадів отця Н. Хмелевського (з 1821 р. по 1831 р. навчався в уманській василіанській школі) дізнаємося, що вихованці василіанської школи перебували під тотальним контролем, який здійснювали вчителі, репетитори та учні. Якщо учень йшов по необхідності в місто, то репетитор зобов'язаний був оглянути його штатний костюм, гудзики, чоботи і дати йому в руки записку – на скільки часу він відпущений і посилав з ним надійного учня, щоб той не запізнився і не був ким-небудь ображений [4, с. 162-163].

Незважаючи на сувору заборону, діти заможних батьків все ж таємно переодягалися в цивільний одяг і відвідували театри, клуби, танцювальні вечори, ходили у Софіївку [7, с. 98]. Намагалися розважити себе й у стінах школи організовуючи вистави та гуртки. Відомі учні василіанської школи С. Гоцинський, М. Грабовський та Б. Залеський були ініціаторами створення при монастирі літературного гуртка, на засіданні якого і були прочитані перші вірші цих представників «української школи» в польській літературі [7, с. 94].

Як ми вже здогадалися, головною причиною, яка приваблювала довколишню шляхту до Умані, був Софіївський сад. Потоцькі пишалися своїм творінням, і при першій нагоді намагалися похвалитися його величчю. У 1813 р., коли навкруги лютувала чума, заїжджий

граф Є. Комаровський занотував: «Господиня (Софія) сама нам показувала сей чарівний сад; він розташований у ярузі, а тому алеї влаштовано трьома поверхами; багатство вод дивовижне; при самому в'їзді, на великому ставу, б'є фонтан не нижче Самсона, що в Петергофі; декілька каскадів падають з високих скель, а найчудовішим із усього є підземний канал» [5, с. 32].

Софіївський сад став місцем навколо якого відбувалися всі більш-менш ключових подій в житті місцевої шляхти, та й просто місцем проведення вільного часу. Ось один з описів відпочинку панів у Софіївці: «У великому зібранні високошляхетних гостей пана С. Потоцького, С. Трембецький (придворний поет) надумав прочитати в честь свого мецената-господаря поему, в якій описувалися принади Софіївки і доблесті її власника і творця. Саме читання відбувалося в одному з розкішних альтанок-колонад саду. Зрозуміло, всі присутні улесливо, з схвалюваними мінами, слухали декламацію підлесника-поета...» [11, с. 20].

Не дивно, що Софіївський сад намагалися утримувати в належному вигляді, щоб заохочувати відвідувачів. Знаходимо опис 1830 р. догляду за садом: мармурові статуї та погруддя традиційно з приходом зими знімалися та зберігалися в кладовій економії. Оранжерея і теплиці знаходилися у відмінному стані. Постійних робітників саду нараховувалося до 30 осіб, весною робочих людей для чистки саду – до 3000. Річне утримання саду склало у 1830 р. бл. 3500 руб. сріблом [15, арк. 248].

Монотонність життя повітового містечка періодично переривали різноманітні родинні річниці, які відбувалися по навколишніх селах або в далеких околицях. Шляхта Умані, отримуючи найменший привід, з радістю виїжджала за межі міста. Наприклад, у місцевого предводителя дворянства Л. Піонтковського в селі Охматів (під Жашковом) у 1840 р., у великий піст, у зв'язку з іменинами, було багаточисельне зібрання шляхти з танцями та іншими веселощами, і, не дивлячись на таке велике свято продовжувалося декілька днів. На іменинах молодь танцювала, старші пані дрімали, діти, об'ївши солодоців, спали по кутках, а чоловіки грали в карти та розмовляли про публічні справи і політику [19, с. 32].

Цікавим, на нашу думку, є факт про те, що дозвілля місцевої шляхти залежало від способу життя власників міста. Такі висновки робимо опираючись на інформацію, яку нам подає А. Головцов описуючи спосіб життя С. Потоцької в різні періоди життя. За словами історика, до 1810 р. Софія любила влаштовувати розкішні бали, які супроводжувалися розпустою та шаленством, а після – «тут немає більше місця балам, імпонуючим своєю розкішшю, недавнім оргіям та божевіллям, час у цьому малому колі проходить приємно, і сюди з'їжджаються багато сусідів і сусідок. Спокій та пристойність панують в Умані, а тому навколишні сусідки починають відвідувати вдовицю, входячи з нею в найближчий контакт» [1, с. 15].

Варто вказати на різницю між чоловічим, жіночим та дитячим дозвіллям. Так, серед чоловіків величезною популярністю користувалися полювання, гра в карти, колекціонування і т.д. Відомо, що син С. Потоцького Юрій після смерті батька передав управління маєтком підопічним, а сам дні і ночі проводив за грою у «фараона», забувши навіть про свою пристрасть до мачухи [1, с. 12].

Як зазначає польський дослідник Т. Епштейн, в першій половині XIX ст. збір книг серед шляхти Київської губернії (крім винятків) не користувався популярністю [18, с. 77]. Цим винятком можна назвати Умань та Уманський повіт. Чого лише варта бібліотека Уманського василіанського монастиря. Каталог якої на 1818 р. склав: книг Святого письма – 10, теологічних – 121, історичних – 290, юридичних – 43, медичних – 15, географічних – 20, підручників з математики, філософії – 220, поетичної літератури, риторики – 460, граматики – 48 та інші [7, с. 97]. Крім зазначеної бібліотеки нам відомі три прізвища колекціонерів книг. Так, Ю. Томашевський назбирав понад 177 книг, а в А. Потоцького нараховано 691 книгу в 1414 томах [18, с. 77]. Захоплення книгами було також у вже згаданого охматівського поміщика Л. Піонтковського, якому вдалося їздячи по околицях Умані назбирати цілу колекцію. Охматівська бібліотека користувалася популярністю серед шляхти, адже її господар дозволяв охочим вільно нею користуватися [19, с. 32].

Що стосується полювання, то, як правило, збиралися цілими компаніями і виїжджали на 2-3 дні. Полювали з собаками на птицю та звірів, в спеціальному одязі та з великою кількістю алкоголю [16, арк. 2].

Чоловічий відпочинок неодмінно супроводжувався веденням розмов на політичні та публічні теми, тоді як жінки пліткували під час заняття рукоділлям про дітей, моду, життя своїх знайомих.

Про різницю між чоловічими і жіночими розвагами згадує А. Тарчевська: «Новий день розпочинається так само як попередній. Марцелій (чоловік авторки) постійно вирішує якісь нові справи, так як і я щоразу щось інше граю, читаю, співаю, та й розваги наші різні...» [23, с. 202].

Жінки не мали великого вибору в проведенні свого вільного часу. Їхня життєва активність дуже часто обмежувалася стінами дому. Для розваг використовувалися набуті здібності під час дівочтва. В залежності від особистих задатків це був спів, гра на музичних інструментах або малювання. Однак, звернемо увагу на те, що ці розваги часто були не індивідуальним способом відпочинку жінки, а способом розважити чоловіка та гостей [17, с. 187].

Особливістю дозвілля дітей шляхти було те, що воно залежало від статі. Народитися хлопчиком автоматично гарантувало отримання привілеїв дитинства – більше свободи, активності та різноманіття. Для дівчаток дозвілля було більш обмеженим. Зате зі спогадів Ф. Поплавської про свого батька стає очевидним, що дівчатка отримували більше батьківської любові: «Йшли до тебе з довірою і без страху, навіть якщо щось накоїли, своєю дитячою хитрістю розгадали, що твої покарання ніколи не будуть тяжкими...» [22, с. 49].

Польська дослідниця К. Кабачинська класифікує розваги дітей на рухові (аркадні, конкуруючі, з переміщенням), розумові (читання, музика, спів і т.п.), у світі природи (полювання на мух, метеликів, жучків [2, арк. 16] і т.п.), ігри, що наслідують реальність (весілля, похорони, танці і т.п.) та гральні (карти, кості) [20, с. 80].

Окремою сторінкою в дозвіллі шляхти, і не тільки уманської, були публічні форми проведення вільного часу: ярмарки, «Київські контракти», походи в театр, оперу та на концерти, які користувалися неймовірною популярністю. Ось тому підтвердження: «Не пропускала Софія Костянтинівна з домочадцями і своїм оточенням щорічних січневих контрактів в Києві» [1, с. 10].

Приїжджаючи до Києва, шляхтичі дізнавались багато різної інформації, знайомі, які жили в різних місцевостях і не мали змоги часто бачитись, зустрічались, жінки з дочками відвідували бали, чоловіки укладали різні угоди і грали в азартні ігри, в яких дуже часто програвали все своє майно. Поміж тим батьки не полишали нагоди підшукати вигідну партію для своїх дочок або спадкоємців.

Підкреслимо, що часто відпочинок шляхти закінчувався скандалом, бійками та іншими неприємностями. Такі випадки були поширені як серед бідної, так і серед багатой шляхти. Тобто, асоціальна поведінка не залежала від соціального статусу. Наведемо один з таких прикладів. Шляхтич Т. Слоневський так «нарозважався», що побив жінку з Юрківки, внаслідок чого остання втратила дитину [12, арк. 28]. Перелік таких ситуацій можна наводити безкінечно.

Звернемо також увагу на те, що Листопадове (1830-1831 рр.) та Січневе повстання (1863 р.) призводять до трансформації звичного укладу життя шляхти. Шляхта як соціальний стан зазнає суттєвого поглиблення соціальної неоднорідності внаслідок репресивної політики російського уряду, що, безумовно, стає причиною різниці між дозвіллям багатой шляхти, шляхти збіднілої та декласованої шляхти. Ще одним наслідком польських національно-визвольних повстань стало взяття під контроль дозвілля шляхти, за яким вівся таємний нагляд, а це призвело до замкнутості та послаблення товариських взаємодій. З цього часу дозвілля набирає політичного забарвлення, і в ньому з'являється новий елемент – конспірація. Тенденція до посилення контролю над дозвіллям шляхти з'явилася у 1837 р., коли на Уманщині почала діяти система військових поселень.

Дуже часто уманська шляхта для вирішення політичних питань збиралася разом під виглядом святкування іменин, хрестин або інших сімейних свят. Під час такого дозвілля навіть тости мали політичне забарвлення. Наприклад, у 1863 р. мировий посередник 1-го участку Уманського повіту поміщик с. Заячківка Г. Гуляницький запросив до себе в гості більше 100 чол. Було накрито стіл з горілкою. Перший тост за здоров'я, другий за Україну, а третій за старших братів польської шляхти. Після цього поміщик села Ліщинівка Г. Лозінський, залізиши на стіл, голосно проспівав пісню: «Любімося, кохаймося та не даймося» [3, арк. 1-2].

З 1863 р. російська влада вводить обмеження на полювання. Мисливці, перед тим як виїхати на полювання, мали попередити владу та отримати спеціальний дозвіл від власника лісу на полювання [16, арк. 2]. Такі заходи мали на меті перешкодити організації змов чи ще якихось дій, спрямованих проти уряду.

Після Польських повстань змінюється дозвілля жінки. Якщо раніше ми стверджували, що жінки, на відміну від чоловіків, в основному пліткували, то після подій 1830-1831 рр. салони (в яких заправляли жінки) стали осередками скупчення тогочасної аристократичної еліти, центрами формування суспільної думки, а також традиційним осередком впливу жінок на публічні справи. Жінки почали відігравати важливу роль в передаванні молодому поколінню національних традицій і любові до батьківщини (в рамках дозвілля і не тільки).

Отже, відтворивши загальну картину дозвілля уманської шляхти у ХІХ ст., ми дійшли таких висновків:

1) специфіку дозвілля уманської шляхти визначав статус міста, Софіївський сад та наявність декількох навчальних закладів;

2) дозвілля багатой шляхти відрізнялось від дозвілля бідної шляхти, дозвілля чоловіків від дозвілля жінок та дітей, відпочинок у будні був відмінним від відпочинку у вихідні та святкові дні;

поразка польських національно-визвольних повстань призвела до посилення контролю над дозвіллям, його політизації та, як наслідок, до зміни його характеру.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Головцов А.Л. Дом над парком / А. Л. Головцов. – Гатчина Ленинградской области: Издательство ФГБУ «ПИЯФ», 2012. – 308 с.
2. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 44342. – 36 арк.
3. ДАКО. – Ф. 2. – Оп. 178. – Спр. 391. – 284 арк.
4. Илляшевич В. Из воспоминаний священника о. Никифора Хмелевского об упраздненном базилианском училище в г. Умань / В. Илляшевич // Киевская старина. – 1892. – Т. XXXVIII. – С. 161-167.
5. Комаровский Е. Ф. Записки / Е. Ф. Комаровский. – М.: Товарищество русских художников, 1990. – 302 с.
6. Кривошея І. Рецепт культурного життя Умані в мемуарній літературі: доба польських аристократів Потоцьких (1726-1832 рр.) / І. Кривошея // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – С. 199-208.
7. Кривошея І. Уманська василіанська школа в період свого розквіту (1796-1830 рр.) / І. Кривошея // Історико-педагогічний альманах / Нац. акад. пед. наук України, Уман. держ. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. іст. пед. – Умань, 2005. – Вип. 1. – С. 94-100.
8. Курносів А. Мемуари [Електронний ресурс] / А. Курносів. – Режим доступу: <http://vseslova.com.ua/word/Мемуари-63959u>. – Назва з екрана.
9. Познанский Б. С. Две старые украинские песни и по поводу их / Б. С. Познанский // Киевская старина. – 1885. – № 10. – С. 220-242.
10. Словник української мови: в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 2. – 547 с.

11. Усенко Павло. Потоцькі, без яких не було б «Софіївки» / Павло Усенко // Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво / Голов. ред. Г. Скрипник: НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2010. – № 4. – С. 7-32.
12. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАК України). – Ф. 533. – Оп. 2. – Спр. 210. – 72 арк.
13. ЦДАК України. – Ф. 442. – Оп. 34. – Спр. 58. – 9 арк.
14. ЦДАК України. – Ф. 442. – Оп. 790а. – Спр. 99. – 4 арк.
15. ЦДАК України. – Ф. 533. – Оп. 2. – Спр. 1066. – 267 арк.
16. ЦДАК України. – Ф. 442. – Оп. 813. – Спр. 113. – 4 арк.
17. Bawej-Lisiecka Beata. Różne odcienie codzienności w pamiętnikach i dziennikach kobiecych z I połowy XIX wieku / Beata Bawej-Lisiecka // życie Prywatne Polaków w XIX wieku. – Olsztyn, 2013. – S. 179-190.
18. Epsztein Tadeusz. Z piórem i paletą. Zainteresowania intelektualne i artystyczne ziemiaństwa polskiego na Ukrainie w II połowie XIX w. / Tadeusz Epsztein. – Warszawa: Neriton, 2005. – 589 s.
19. Iwański August. Pamiętniki (1832-1876) / August Iwański; pod red. Wacława Zawadzkiego. – Biblioteka pamiętników polskich i obcych: Państwowy Instytut Wydawn., 1968. – 573 s.
20. Kabacińska Katarzyna. Zabawy i zabawki dziecięce w osiemnastowiecznej Polsce / Katarzyna Kabacińska. – Poznań, 2007. – 193 s.
21. Padalice T. Opowiadania i krajobrazy. Szkice z wędrówek po Ukrainie / T. Padalice. – Wilno, 1833. – T. 2. – 192 s.
22. Pachocka Anna. Dzieciństwo we dworze szlacheckim w I połowie XIX wieku / Anna Pachocka. – Kraków: Avallon, 2009. – 267 s.
23. Tarczewska A. Historia mego życia. Wspomnienia warszawianki / A. Tarczewska. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1967. – 303 s.
24. Yonnet Paul. Travail, loisir, Temps libre et lien social / Paul Yonnet. – Paris: Gallimard, 1999. – 324 p.

Яриун Ю.О. Досуг уманської шляхти в XIX в.

В статье исследуются характерные особенности досуга шляхты города Умани в XIX в. в свете мемуарной литературы и архивных источников. Автором предпринята попытка изображения его общей картины с учетом разницы между досугом ежедневным и досугом выходных и праздничных дней. Показано различия между мужским, женским и детским досугом. Обращено внимание на влияние города на специфику досуга местной шляхты. Отмечено, что поражение польских национально-освободительных восстаний привело к усилению контроля над досугом, его политизации и, как следствие, к изменению его характера.

Ключевые слова: шляхта, XIX в., мемуарная литература, досуг, Умань, ярмарки.

Yartsun Y.O. Leisure of city Uman's nobility in the XIX century.

The article deals with characteristic features of leisure of city Uman's nobility in the XIX century in the light of memoir literature and archival sources. The author made an attempt to describe his general picture, considering the difference between daily leisure and weekends and holidays leisure. Showing the differences between male, female and children's leisure. Also, our attention is paid to the influence of the city on the specifics of the local gentry leisure. Emphasized that the defeat of the Polish national liberation uprisings led to greater control of entertainment, its politicization and, consequently, to change his character.

Key words: gentry, XIX century, memoir literature, leisure, Uman, fairs.